

Історія

УДК 929В.Романюк(477.86)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18103938>**Місця пам'яті Патріарха Володимира (Романюка) на Івано-Франківщині****Максимець Богдан Володимирович,**

кандидат політичних наук, викладач вищої категорії Відокремленого структурного підрозділу «Івано-Франківський фаховий коледж Карпатського національного університету імені Василя Стефаника», викладач-методист, м. Івано-Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9729-0718>

Прийнято: 17.12.2025 | Опубліковано: 30.12.2025

***Анотація:** Метою статті є висвітлення форм меморіалізації на Івано-Франківщині українського православного релігійного діяча, дисидента Василя Романюка (Патріарха Володимира). Методологія ґрунтується на принципах історизму, науковості, системності та концепції місць пам'яті П'єра Нора. При проведенні дослідження застосовувались загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція й дедукція, абстрагування) та конкретні наукові (критичний, історико-генетичний, історико-системний) методи. Наукова новизна полягає у висвітленні процесу вишанування пам'яті В. Романюка в Івано-Франківській області в межах ювілейних заходів 2025 р. через відкриття меморіальних дощок, пам'ятних знаків. Василь Омелянович Романюк (09.12.1925–14.07.1995) або ж Патріарх Володимир – очільник Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) у 1993–1995 рр. Так само він відомий як борець за державну самостійність України у ХХ ст., насамперед на боці*

Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА), а також у складі Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (Української Гельсінської групи, УГГ). Романюк був православним священником, який відстоював неухильне збереження національних традицій, української духовної культури. Створення місць пам'яті, символічних об'єктів, про В. Романюка, тобто його меморіалізація, має важливе значення для Івано-Франківщини, адже він є її уродженцем. Цією діяльністю займаються органи влади, релігійні громади, приватні особи. Зокрема, вона проявляється у відкритті музеїв, пам'ятних таблиць, меморіальних дощок, пам'ятників Патріарху Володимирові, облаштуванні експозицій про нього та інших постатей, які були з ним тісно пов'язані. Саме через такі символи відбувається формування та утвердження української національної ідентичності – стійкого усвідомлення особою належності до української нації. Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир (Романюк) є пошанованим на Івано-Франківщині. Видатному релігійному діячеві сучасності, богослову, дисидентові, правозахиснику, який за свої переконання на багато років був позбавлений волі радянським авторитарним режимом, встановлені пам'ятні таблиці, дошки в Новоселиці, Криворівні, Космачі, Акрешорах, Бабині, Рожневі, Косові, монументи в Косові, Космачі, Хімчині. Пам'ять про В. Романюка зберігають музеї в Космачі, Криворівні, Хімчині. Не менш важливими місцями пам'яті є дерев'яні гуцульські церкви, в яких служив отець Василь. Ці храми переважно є пам'ятками архітектури національного значення. Саме на їх стінах Романюкові встановлені меморіальні дошки, таблиці. Меморіалізація місць пам'яті Патріарха Володимира несе в собі виховну, освітню, ідентифікаційну роль, сприяє формуванню регіональної та національної ідентичності, збереженню історичної пам'яті про визначну постать, консолідує суспільство.

Ключові слова: Василь Романюк, меморіалізація, пам'ятна таблиця, меморіальна дошка, меморіальний музей, пам'ятник, церква.

Places of remembrance of Patriarch Volodymyr(Romaniuk) in Ivano-Frankivsk region

Bohdan Maksymets,

Candidate of Political Science (Ph. D. in Politica), Lecturer, Separate structural subdivision «Ivano-Frankivsk professional college of Vasyl Stefanyk Carpathian National University», Ivano-Frankivsk, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-9729-0718>

Abstract: *The purpose of this article is to highlight the forms of memorialisation in Ivano-Frankivsk region of the Ukrainian Orthodox religious figure and dissident Vasyl Romaniuk (Patriarch Volodymyr). The methodology is based on the principles of historicism, scientific rigour, systematicity, and Pierre Nora's concept of lieux de mémoire (places of memory). The research employed general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction) and specific scientific methods (critical, historical-genetic, historical-systemic). The scientific novelty lies in highlighting the process of commemorating V. Romanyuk in the Ivano-Frankivsk region as part of the 2025 anniversary events through the unveiling of memorial plaques and commemorative signs. Vasyl Omelyanovych Romaniuk (09.12.1925–14.07.1995), also known as Patriarch Volodymyr, was the head of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate (UOC-KP) in 1993–1995. He is also known as a fighter for Ukraine's independence in the 20th century, primarily on the side of the Organisation of Ukrainian Nationalists (OUN) and the Ukrainian Insurgent Army (UPA), as well as a member of the Ukrainian Public Group for the Implementation of the Helsinki Accords*

(Ukrainian Helsinki Group, UHG). Romanyuk was an Orthodox priest who advocated the unwavering preservation of national traditions and Ukrainian spiritual culture. The creation of memorial sites and symbolic objects dedicated to V. Romanyuk, i.e. his memorialisation, is of great importance for the Ivano-Frankivsk region, as he was a native of the area. This activity is carried out by government authorities, religious communities, and private individuals. In particular, it manifests itself in the opening of museums, commemorative plaques, memorial boards, monuments to Patriarch Volodymyr, and the creation of exhibitions about him and other figures closely associated with him. It is through such symbols that Ukrainian national identity is formed and affirmed – a person's lasting awareness of belonging to the Ukrainian nation. His Holiness Patriarch Volodymyr (Romaniuk) of Kyiv and All Rus-Ukraine is honoured in Ivano-Frankivsk region. Memorial plaques and boards have been erected in such settlements as Novoselytsia, Kryvorivnia, Kosmach, Akreshory, Babyn, Rozhniv, Kosiv, and monuments in Kosiv, Kosmach, and Khimchyn. The memory of V. Romanyuk is preserved in museums in Kosmach, Kryvorivnia, Khimchyn. No less important places of remembrance are the wooden Hutsul churches where Father Vasyl served. These churches are mainly architectural monuments of national importance. It is on their walls that memorial plaques and tables dedicated to Romanyuk are installed. The memorialisation of places of remembrance of Patriarch Volodymyr plays an educational, informative and identifying role, contributes to the formation of regional and national identity, preserves the historical memory of an outstanding figure, and consolidates society.

Keywords: *Vasyl Romaniuk, memorialisation, commemorative plaque, memorial board, memorial museum, monument, church.*

Постановка проблеми. 2025 рік на Івано-Франківщині проголошено Роком Патріарха Володимира (Романюка). Це пов'язано зі 100-річчям від дня його народження, а також 30-річчям його смерті.

Василь Омелянович Романюк (09.12.1925–14.07.1995) або ж Патріарх Володимир – очільник Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) у 1993–1995 рр. Так само він відомий як борець за державну самостійність України у ХХ ст., насамперед на боці Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА), а також у складі Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (Української Гельсінської групи, УГГ). Романюк був православним священником, який відстоював неухильне збереження національних традицій, української духовної культури. До того ж належав до дисидентів – інакодумців, що не погоджувались з панівною комуністичною ідеологією, з автократичним політичним режимом в СРСР, у складі якого як окремий суб'єкт федерації тоді перебувала УРСР, правозахисників – осіб, які захищали права людини, зокрема право на свободу сумління та віросповідання. Іще В. Романюк – в'язень сумління, особа, ув'язнена або іншим чином обмежена у правах за політичні, релігійні чи інші переконання, стать, статус, яка при цьому не вдається до насильства та не закликає до нього. Він став ісповідником віри – мучеником, стаждальцем за сповідування християнської релігії, який відкрито заявляв про свою віру Христову в умовах гонінь, зокрема про свою приналежність до забороненої радянською владою Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Упродовж усього життя В. Романюк відзначався патріотизмом, високою національною свідомістю, прагненням до незалежності України. Похований в Києві на Софійській площі біля брами дзвіниці собору святої Софії. У ході похорону Патріарха Володимира 18 липня 1995 р. відбулося жорстоке побиття його учасників загонами міліції спеціального призначення. Цей день в українській історії

дістав назву «чорний» або «кривавий вівторок». Події, пов'язані з похованням очільника УПЦ КП, іменують ще «похороном демократії», «духовним Чорнобилем».

Створення місць пам'яті, символічних об'єктів, про В. Романюка, тобто його меморіалізація, має важливе значення для Івано-Франківщини, адже він є її уродженцем. Цією діяльністю займаються органи влади, релігійні громади, приватні особи. Зокрема, вона проявляється у відкритті музеїв, пам'ятних таблиць, меморіальних дощок, пам'ятників Патріарху Володимирові, облаштуванні експозицій про нього та інших постатей, які були з ним тісно пов'язані. Саме через такі символи відбувається формування та утвердження української національної ідентичності – стійкого усвідомлення особою належності до української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі відомості щодо місць пам'яті про Патріарха Володимира міститься у праці В. Громика та В. Слободяна [1]. У ній подаються відомості про дерев'яні церкви Івано-Франківської області, в яких служив В. Романюк. Комплексно проаналізовано релігійну та громадсько-політичну діяльність В. Романюка в дослідженнях Д. Зінчука [2; 3]. Про нелегкий, тернистий життєвий та духовний шлях В. Романюка розповідає у своїй книзі спогадів його син Тарас [13]. Основою дослідження стали електронні публікації про музеї, пам'ятні таблиці, анотаційні дошки, пам'ятники цього видатного релігійного та громадсько-політичного діяча [4–10; 12; 14–22]. Доцільно виокремити книгу французького історика П. Нора [11]. Саме останній запропонував концепцію місць пам'яті – символічних об'єктів, подій чи просторів, які зберігають колективну ідентичність. Це можуть бути як фізичні місця (музеї, меморіали), так і нематеріальні явища (пісні, ритуали).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У цілому тема меморіалів, пам'ятних місць В. Романюка на Івано-Франківщині потребує

різноаспектного й усестороннього дослідження. Питання вшанування пам'яті Патріарха Володимира висвітлюється в деяких працях, проте об'єктивно воно не могло охопити ті заходи з увіковічення В. Романюка через відкриття меморіальних дощок, пам'ятних знаків, які відбулися на Прикарпатті, зокрема, в рамках відзначення 100-річчя від дня його народження та 30-річчя з часу смерті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – висвітлити форми меморіалізації на Івано-Франківщині українського православного релігійного діяча, дисидента Василя Романюка (Патріарха Володимира).

Виклад основного матеріалу дослідження. Два об'єкти зі вшанування пам'яті В. Романюка розміщені в його рідному с. Хімчин Рожнівської сільської громади Косівського району. Саме тут 9 грудня 1925 р. народився В. Романюк у простій селянській родині Анни та Омеляна. У 2002 р. на місці батьківської хати було засновано музей-садибу Патріарха Володимира (Романюка) [6]. Музейний комплекс складається з каплички, пам'ятного хреста, сільської хати 1920–1930-х рр. із двома експозиційними залами. Музей зберігає близько 380 експонатів, серед яких фотографії, документи, особисті речі Владики, духовна література та унікальні ікони, створені прикарпатськими майстрами [6].

30 жовтня 2025 р., в Хімчині відкрили пам'ятник Патріарху Володимиру (Романюку), приурочений до 100-річчя від дня його народження. Церемонію освячення провів предстоятель Православної церкви України (ПЦУ) митрополит Епіфаній (Сергій Думенко). Автором монумента виступив заслужений художник України Василь Дутка [18].

Заслуговує на увагу меморіальна дошка Патріархові Володимиру на церкві Різдва Пресвятої Богородиці в с. Криворівня Верховинського району, збудованої ще в 1660-х рр., повторно зведеної 1818 р., яка є пам'яткою

архітектури національного значення. Відкрита вона була на фасаді храму 2004 р. [5; 14].

Зауважимо, що в 1958 р. В. Романюк, який був реабілітований за першою судимістю за зв'язки з УПА та ОУН, із дружиною Марією Антонюк повернувся на Прикарпаття після ув'язнення і заслання (1944–1958), оселившись в м. Косів Станіславської (нині Івано-Франківської) області. Згодом він поступив на дворічні Вищі богословські курси, що тоді були створені у Станіславі при єпархіальному управлінні Руської православної церкви (РПЦ). Однак одразу отримати сан священника йому не вдалося. 16 листопада 1959 р. після закінчення курсів його було висвячено (хіротонізовано) у сан диякона [3, с. 45, 46; 14].

Розпочав свою професійну релігійну діяльність Романюк у Косові та навколишніх селах. Деякий час до 1961 р. він служив дияконом у Криворівні в церкві Різдва Пресвятої Богородиці, коли священником тут був Мирон Жураківський. Тоді зав'язалася дружба Романюка та Теодозії Плитки-Сорохан, місцевої письменниці, зв'язкової УПА. Навідувався В. Романюк із сім'єю у Криворівню й після введення в сан священника єпископом Йосифом Сабодашем, що відбулося 26 квітня 1964 р. на Вербну неділю в Івано-Франківському кафедральному соборі Святого Воскресіння. Завдяки Т. Плитки-Сорохан Романюки познайомилися у Криворівні з Параскою Плиткою-Горицвіт (1927–1998), гуцульською художницею, фотографинею, письменницею, яку називають «Гомером Гуцульщини». Саме завдяки захопленню останньої фотографуванням збереглися світлини родини Романюків у Криворівні. Нині в селі діє музей мисткині [3, с. 46; 5; 10; 14].

27 квітня 1964 р. В. Романюк отримав парафію в с. Новоселиця Снятинського (нині Коломийського) району, на якій працював до 1965 р. 7 вересня 1965 р. його перевели в с. Попельники того ж району. На Великдень 1966 р. він одержав дозвіл посвятити паску в с. Борщів Снятинського району,

де церква не діяла з 1963 р. Указом архієпископа Йосифа від 11 липня 1966 р. священника В. Романюка було призначено тимчасово служити на парафії с. Джурів Снятинського району. 28 листопада 1966 р. священника призначено настоятелем храму в с. Новоселиця з правом тимчасово раз на рік і на великі свята відправляти богослужіння в церкві с. Джурів [3, с. 47].

Священнича діяльність В. Романюка в Новоселиці, Попельниках, Джурові сприяла збільшенню числа вірян. Адже його відправи і проповіді привертали увагу людей з навколишніх сіл [13, с. 20].

У Новоселиці свого часу на дерев'яній церкві Введення в храм Пресвятої Богородиці XIX ст. була встановлена пам'ятна дошка про те, що в цій церкві упродовж 1964–1968 рр. служив отець Василь Романюк, майбутній Патріарх Київський і всієї Руси-України – Володимир. Однак у 2019 р. храм, який був пам'яткою архітектури місцевого значення, згорів [8].

У Джурові В. Романюк був на парафії церкви Воздвиження Чесного Хреста, яка була зведена у 1828 р. та є пам'яткою архітектури національного значення. Отець Василь при цьому храмі організував перший триголосий хор. Про цю подію збереглася фотокартка [12].

Ключове місце в меморіалізації В. Романюка посідає с. Космач Косівського району, куди його призначили священником восени 1968 р., а ще в сусіднє с. Бабинопілля (нині – Акрешори), допоки не перевели в лютому 1971 р. у села Прутівка та Будилів Снятинського (нині Коломийського) району [3, с. 47, 60; 13, с. 28]. Так, на церкві Святих апостолів Петра і Павла в Космачі, пам'ятці архітектури національного значення, спорудженій у 1905 р., Романюкові встановлені дві анотаційні дошки. З них можна дізнатися, що в 1968–1971 рр. у цьому храмі служив отець Василь Романюк. 29 квітня 1990 р. він прийняв тут єпископську хіротонію під іменем Володимир [21; 13, с. 86].

Діяльність В. Романюка як священника в Космачі, який наприкінці 1960-х рр. перетворився на «Мекку для українських митців», була спрямована на

посилення релігійності населення. Він закликав дітей водити до церкви. Це був виклик атеїстичній радянській системі. У своїх проповідях отець Василь наголошував на необхідності берегти свої релігійно-національні традиції, підтримувати колядки, щедрівки, гагілки, шанувати гуцульську ношу. У своєму помешканні Романюк облаштував приватний музей гуцульських експонатів, скуповуючи їх у старожилих села (перед від'їздом у Канаду в 1988 р. він залишив зібрану колекцію в Космачі у приватному музеї Михайла Юсипчука (Дідишина), та пізніше речі з цього зібрання були викрадені) [2, с. 64; 3, с. 48, 51; 13, с. 23].

Отець Василь Романюк організував петицію до влади на захист недіючої старовинної церкви Святої Параскеви або Довбушівської церкви XVIII ст. в Космачі та з вимогою повернути давній її іконостас, вивезений під час зйомок фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». На жаль, цей храм згорів у 1983 р., вціліла тільки його дзвіниця. Збереглася фотографія В. Романюка біля Довбушівської церкви від 14 січня 1970 р. з родинного архіву М. Юсипчука (Дідишина). На ній можна ще побачити його дружину М. Антонюк, шістдесятників і дисидентів Володимира Іванишина, Валентина Мороза, Галину Севрук [2, с. 64; 3, с. 165, 265; 13, с. 24].

У 1999 р. в Космачі був відкритий приватний історико-краєзнавчий музей Любові Варцаб'юк. Найбільший його розділ оповідає про В. Романюка, який у 1968–1971 рр. служив у селах Космач та Акрешори Косівського району. Є також куток, присвячений журналісту, дисиденту В'ячеславу Чорноволові, який був 6 лютого 1971 р. охрещений отцем Василем. Ще містяться документи про шістдесятників, дисидентів, що приїжджали в Космач, насамперед до В. Романюка. Першим був історик, викладач Івано-Франківського педінституту В. Мороз, через якого В. Романюк познайомився з іншими, передусім львівськими та київськими, шістдесятниками й дисидентами: В. Чорноволем, Михайлом Осадчим, Іваном Світличним, Надією Світличною,

Панасом Заливахою, якому давав шлюб з Дарією Возняк, В. Іванишином, Ігорем та Іриною Калинцями, Борисом Антоненком-Давидовичем, Юрієм Шухевичем, Данилом Шумуком, Атеною Пашко, Іваном Гелем, Лесем Танюком, Михайлом Косівим, Г. Севрук, Веніаміном Кушніром. Отець В. Романюк став своєрідним духівником дисидентів [4; 2, с. 64; 3, с. 49, 50].

У 2025 р. у Космачі відкрили погруддя Патріарху Володимирові з нагоди 100-річчя від дня його народження. Пам'ятник встановили за ініціативи релігійної громади храму Святих апостолів Петра і Павла. Автором погруддя є львівський скульптор, заслужений архітектор України Петро Штаєр [16].

З нагоди 100-річчя з дня народження В. Романюка у 2025 р. була відкрита його пам'ятна дошка також в с. Акрешори Косівського району на фасаді церкви Великомученика Димитрія Солунського, закладеної в 1900 р. Із гранітної плити пам'яті можна дізнатися, що в цьому храмі упродовж 1968–1971 рр. служив майбутній Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир. Ще на ній викарбувані слова В. Романюка: «Моя віра не підлягає компромісам. Вона є непохитною, незламною, як скала, на якій будується наша Церква» [9].

Церква Вознесіння Господнього в с. Бабин Косівського району належить до типових гуцульських церков. Вона датується 1894 роком і є пам'яткою архітектури національного значення. У цьому храмі в 1983–1986 рр. вже після відбуття нового ув'язнення та заслання (1972–1981) був священником В. Романюк. З цього приводу на церкві встановлена меморіальна дошка Патріархові Володимиру [1, с. 257; 19].

Церква Різдва Пресвятої Богородиці в с. Рожнів Косівського району, збудована у 1867–1869 рр., є пам'яткою архітектури національного значення. У цьому храмі після переведення з Бабина в 1986–1987 рр. служив отець Василь Романюк. Саме про це повідомляє пам'ятна таблиця на стіні церкви [20].

Заслуговує на увагу церква Успіння Пресвятої Богородиці в с. Пістинь Косівського району, на парафії якої перебував В. Романюк у 1987–1988 рр. [3, с. 116]. У 2025 р. на цьому храмі з нагоди відзначення 100-ліття від дня народження та 30-ліття від дня упокоєння Патріарха Володимира планувалось встановити меморіальну дошку [15]. Вважається, що дерев'яна церква у Пістині є найстарішою на Гуцульщині, яка була зведена в 1600 р. та є пам'яткою архітектури національного значення [22].

Найдавнішою церквою м. Косів є храм Різдва Івана Хрестителя. Він побудований 1912 р. та має статус пам'ятки архітектури національного значення. У цій церкві 28 квітня 1990 р. отець Василь Романюк прийняв постриг у чернецтво з іменем Володимир на честь першосвятителя Руси-України та возведений в сан архімандрита. Це засвідчує пам'ятна таблиця на стіні храму [1, с. 264; 7; 13, с. 86].

У 2017 р. в Косові, місті, де тривалий час проживав В. Романюк та його сім'я (дружина й син Тарас), було урочисто відкрито та освячено пам'ятник. Монумент був встановлений з ініціативи Коломийського і Косівського єпископа УПЦ КП Юліана. Його автором є вже згаданий П. Штаєр [17].

Висновки. Отже, Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир (Романюк) є пошанованим на Івано-Франківщині. Видатному релігійному діячеві сучасності, богослову, дисидентові, правозахиснику, який за свої переконання на багато років був позбавлений волі радянським автократичним режимом, встановлені пам'ятні таблиці, дошки в Новоселиці, Криворівні, Космачі, Акрешорах, Бабині, Рожневі, Косові, монументи в Косові, Космачі, Хімчині. Пам'ять про В. Романюка зберігають музеї в Космачі, Криворівні, Хімчині. Не менш важливими місцями пам'яті є дерев'яні гуцульські церкви, в яких служив отець Василь. Ці храми переважно є пам'ятками архітектури національного значення. Саме на їх стінах Романюкові встановлені меморіальні дошки, таблиці. Меморіалізація місць пам'яті

Патріарха Володимира несе в собі виховну, освітню, ідентифікаційну роль, сприяє формуванню регіональної та національної ідентичності, збереженню історичної пам'яті про визначну постать, консолідує суспільство.

Список використаних джерел

1. Громик В., Слободян В. Дерев'яні церкви Івано-Франківської області. Львів: [б. в.], 2016. 545 с.
2. Зінчук Д. Василь Романюк і Космач. *Карпати: людина, етнос і цивілізація*. 2012. Вип. 4. С. 63–72.
3. Зінчук Д. С. Релігійна та громадсько-політична діяльність Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Василя Романюка). Івано-Франківськ: Видавець І. Я. Третяк, 2009. 280 с.
4. Історико-краєзнавчий музей. URL: <https://surl.li/dztvgf> (дата звернення: 14.11.2025 р.).
5. Криворівня. URL: <http://decerkva.org.ua/fra/kryvorivnia.html> (дата звернення: 14.11.2025 р.).
6. Меморіальний музей-садиба Патріарха УПЦ КП Володимира (Василя Романюка). URL: <https://surl.li/hnwijy> (дата звернення: 09.08.2025).
7. Монастирська церква Різдва Івана Хрестителя. URL: <https://huculia.info/place/monastyrskachurch-kosiv/> (дата звернення: 12.11.2025).
8. На Івано-Франківщині згоріла дерев'яна церква XIX ст. URL: <https://zbruc.eu/node/91511?theme=zbruc&page=5> (дата звернення: 15.11.2025).
9. На Косівщині відкрили пам'ятну дошку Патріарху Володимиру Романюку. URL: <https://galychyna.if.ua/2025/10/27/na-kosivshhini-vidkrili-pamyatnu-doshku-patriarhu-volodimiru-romanyuku/> (дата звернення: 10.11.2025).
10. На Прикарпатті відкрили музей мисткині Параски Плитки-Горицвіт. Фото. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/12/21/251946/> (дата звернення: 10.11.2025).

11. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпа. К.: «Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.
12. Патріарх Володимир Романюк=Пам'ятаємо ГЕРОЯ УКРАЇНИ, убитого КГБандитами в Києві 14 липня 1995 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vAENDO5ijcQ> (дата звернення: 09.08.2025).
13. Романюк Т. Патріарх Володимир, або спогади про батька: документальний нарис. К.: Вид. центр «Просвіта», 2000. 144 с.
14. Святий син Гуцульщини. Криворівнянський ліцей імені Михайла Грушевського. URL: <https://surl.li/gksnkg> (дата звернення: 16.11.2025).
15. У 2025 році відзначатимуть 100-ліття від дня народження та 30-ліття від дня упокоєння Патріарха Володимира (Романюка). URL: <https://kosivrd.gov.ua/news/1713894214/> (дата звернення: 16.11.2025).
16. У Космачі відкрили погруддя Патріарху Володимиру (Романюку). URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2025/05/5/164944/> (дата звернення: 09.08.2025).
17. У Косові відкрили пам'ятник видатному релігійному діячеві Володимиру Романюку. URL: <https://dzerkalo.media/news/u-kosovi-vidkrili-pamyatnik-vidatnomu-religijnomu-diyachevi-volodimiru-romanyuku-foto> (дата звернення: 09.08.2025).
18. У Хімчині відкрили пам'ятник Патріарху Володимиру. URL: <https://patriarchia.org.ua/news/u-himchyni-vidkryly-pamyatnyk-patriarhu-volodymyru/> (дата звернення: 12.11.2025).
19. Церква Вознесіння Господнього у Бабині. URL: <https://iftourism.com/places/cerkva-voznosinnya-gospodnogo-u-babini> (дата звернення: 16.11.2025).
20. Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Рожневі. URL: <https://iftourism.com/places/cerkva-rizdva-presvyatoji-bogorodici-u-rozhnevi> (дата звернення: 16.11.2025).

21. Церква Святих апостолів Петра і Павла, Космач. URL: <https://karpaty.rocks/cerkva-svyatyh-apostoliv-petra-i-pavla-kosmach> (дата звернення: 12.11.2025).

22. Церква Успіння Пресвятої Богородиці в селі Пістинь – найстаріша на Гуцульщині. URL: <https://elenapuzatko.com/cerkva-uspinnya-presvyatoi-bogorodici-najstarisha-na-guculshhini/> (дата звернення: 12.11.2025).